

kipisteenä on objektin referentti, mikä edellyttää nimenomaan transitiiiverbejä. Suomen passiivin ensisijaisena tehtävänä on siis nostaa kohde etualalle.»

»Infiniittisiä passiivirakenteita» eli käytännössä passiivin 2. infinitiivin inessiiviä käsitellään saman pääjaon mukaisesti kuin finiittisiäkin passiivimuotoja. Uutena piirteenä on kuitenkin huomion kohdistaminen siihen, onko tällaisessa lauseessa myös finiittiiverbi passiivissa (*Valkoviinejä valmistettaessa rypäleet murskataan*) vai yksikön 3. persoonassa (*Sen läpi ajettaessa saa ensi vaikutelman*). Huomio siirtyy siis passiivin ja geneerisen 3. persoonan (»nollapersoonan») eroon. Seuraavat kaksi lukua käsittelevätkin infinitiittisiä (*Pyöräillessä ehtii ajatella*) ja finiittisiä (*Kellosta näkee ajan*) nollapersoonaisia verbiesiintymiä. Passiivin ja geneerisen 3. persoonan kontrastointi on luonteva ja kiinnostava tutkimusasetelma, vaikka ilmaisutyypin vertailu ei laajenekaan kovin kattavaksi. Löflund katsoo — ehkä liikaakin pelkistäen — että passiivilla kuvataan tekemistä, joka todella tapahtuu tai on tapahtunut, kun taas nollapersoonalauseen ensisijainen tehtävä on ilmaista tekemisen mahdollisuutta. Lisämausteen passiivin käsittelyyn tuo suppeahko katsaus suomen passiivin ja geneerisen 3. persoo-

nan ruotsinkielisiin käännösvastineisiin.

Ensi vaikutelman perusteella *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivia* voi luonnehtia tutkimusotteeltaan deskriptiiviseksi. Vaikutelma on epäilemättä liian yksioikoinen, mutta ei aivan väärä. Löflund kyllä analysoi paikoin varsin seikkaperäisestikin yksittäisiä esimerkkejä tai esimerkkiryhmiä, mutta tyytyy useinkin etupäässä kirjamaan havaintojaan tavoittelematta pitemmälle yltäviä yleistyksiä. Vaikka päätelmät ovatkin asiantuntevia ja korrekkeja, niitä voi pitää varsin varovaisina. Ilmeisiä rikkeitä tutkimuksesta saa hakea; se on varmaa työtä mutta ehkä turhankin siloinen: näkökulma on rajattu suhteellisen kapeaksi, ja käytettävissä olevaa aineistoa on nähdäkseni hyödynnetty vain osittain. Mutta toisaalta rajaus pitää tutkimuksen hyvin koossa, ja siitäkin huolimatta, että tulokset jäävät joiltakin osin niukahkoiksi, suomen passiivin kokonaiskuvaa ne selventävät. ■

PENTTI LEINO

Suomen kielen laitos,

PL 3 (Fabianinkatu 33),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: pentti.leino@helsinki.fi

E. N. SETÄLÄ SUURENNUSLASIN ALLA

Fred Karlsson *E. N. Setälä vaarallisilla vesillä. Tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 765. Helsinki: SKS 2000. 309 s. sekä kuvallitteitä. ISBN 951-746-136-4.

Emil Nestor Setälä (1864–1935) oli 1900-luvun alussa kunnioitettu ja vaikutusvaltainen henkilö, jonka toimia ei juuri julkisesti arvosteltu. Hänen pitkänä professorikautenaan hänen tieteellinenkin arvovaltansa oli niin suuri, että myös hänen yltiöpäinen kehittelmänsä, astevaihteluteoria,

otettiin vastaan lähes kriitikittä. Fred Karlssonin Setälää käsittelevän kirjan voi nähdä myöhäisenä reaktiona tätä tavanomaiset mitat ylittävää arvovaltaa vastaan. Kun Setälää elinaikanaan katsottiin enimmäkseen saavutustensa ja myönteisten ominaisuuksiensa näkökulmasta, Karlsson tarkas-

telee häntä hänen kielteisten ominaisuuksiensa ja häntä kohtaan esitettyjen epäilysten, moitteiden ja syytösten kannalta.

Karlssonin teoksen lähtökohtana on ollut halu selvittää Setälän lauseopin suhde yhdeksän vuotta aikaisemmin ilmestyneeseen A. W. Jahnssonin ruotsinkieliseen lauseoppiin. Kuten Setälä itsekin mainitsee, Jahnssonin teos oli ollut hänen lauseoppinsa lähteenä, mutta lähteen vaikutuksen laadusta ja laajuudesta ei ole ainakaan yleisesti ollut tarkkaa käsitystä. Jahnsson oli arvostellut Setälää teoksensa plagioinnista. Karlssonin kirjasta noin puolet (luvut 2–6, sivut 27–135) on omistettu Setälän lauseopin syntyhistorian ja vastaanoton tarkastelulle. Luvussa 7 (s. 136–177) käsitellään muita Setälää kohtaan esitettyjä tutkimuseettisiä syytöksiä. Niistä neljä (alaluvut 7.2, 7.3, 7.5 ja 7.6) liittyy Setälän tieteellisiin pääteoksina pidettyihin tutkimuksiin, hänen tempus- ja modusvartaloiden kehitystä koskevaan tohtorinväitöskirjaansa ja *Yhteissuomalaiseen äännehistoriaan*. Muut kuusi ovat aiheiltaan kirjavia ja osaksi perin vähäpätöisiäkin. Luvussa 8 kuvataan Setälää henkilönä lähinnä hänen lausuntojensa ja kirjeenvaihtonsa sekä aikalaisten kertomusten avulla.

Teos perustuu laajaan kirjallisuuteen ja runsaisiin arkistolähteisiin. Keskeisessä asemassa ovat Kansallisarkiston ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston kokoelmat, mutta Karlsson on hyödyntänyt myös muun muassa Hämeenlinnan lyseon arkistoa, Helsingin yliopiston hallintoelinten pöytäkirjoja ja Tanskan kuninkaallista kirjastoa, jossa säilytetään Setälän Vilhelm Thomsenille lähettämiä kirjoja. Haastatteluaineistoista erityisen kiintoisia ovat Arvo T. Inkilän Setälän elämäkertaa varten vuosina 1939 ja 1941 tekemät aikaishaastattelut, joiden löytämiseksi Karlsson joutui näkemään paljon vaivaa (ks. s. 211–212). Karlsson on tehnyt sen ratkai-

sun, että hän julkaisee runsaasti ja laajoja otteita alkuperäisaineistosta. Tämä tietysti paisuttaa kirjaa, mutta on kyllä perusteltua. Lukija voi arkistoihin vaivautumatta itse arvioida alkuperäisiä tekstejä ja tekijän tulkintoja (vrt. s. 25–26). Teos on toimitettu huolellisesti. Siinä on muun muassa perusteellinen viitteistö ja henkilöhakemisto.

JAHNSSONIN JA SETÄLÄN LAUSEOPIT

Setälä kirjoitti *Suomen kielen lauseopin* (1880) ja *Suomen kieliopin* (1898) koulujen oppikirjoiksi. Oppikirjoina niitä ja niiden uudistettuja painoksia myös kautta vuosikymmenien käytettiin. Niiden aineksia yhdistellen Setälä toimitti alkeisopetukseen tarkoitettua suomen kielen oppikirjan sekä kansakoulua (1899) että oppikoulua (1900) varten (näistä teoksista ja niiden vastaanotosta ks. esim. Koskinen 1988: 83–86, 117–119, 122–123, 194). Varsinkin oppikoulun kirjasta tuli suosittu ja pitkäikäinen, ja sen uudistettuja laitoksia käytettiin oppikirjoina aina peruskoulun tuloon saakka (ks. Kuusi 1968: 569–570; Numminen 1965). Käsité »Setälän kielioppi» liittyy nykyisen vanhan polven ajatuksissa ensisijaisesti juuri tähän yleisesti tunnettuun oppikirjaan (vrt. Karlsson s. 12). Setälä ei laatinut kieliopillisia esityksiään yliopiston oppikirjoiksi, mutta sellaisia *Suomen kielen lauseopista* ja *Suomen kieliopista* tuli. Lauseoppi otettiin Helsingin yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden tutkintovaatimuksiin jo 1888 (Karlsson s. 129).

Lauseopin ilmestyessä Setälä tunnetusti oli vasta 16-vuotias lyseolainen, ja hän sai itsekin lukiossa opiskella omaa lauseoppiaan. Teoksen ensipainos on vain 54-sivuisen kirjanen, joka on vaatimattomasti otsikoitu »oppikirjan kokeeksi». Esipuheessa nuori tekijä mainitsee lähteensä: A. W. Jahnssonin ruotsinkielisen suomen lause-

opin sekä József Budenzin unkarinkielisen suomen kieliopin. Painettujen lähteiden lisäksi apuna ovat olleet neuvot ja ohjeet, joita tekijä on saanut opettajaltaan Arvid Genetziltä. Hän sanoo pyrkineensä rakentamaan sille perustalle, »jonka kielen tutkinto tähän saakka on laskenut». Esipuheen loppuksi hän esittää »hartahimman» kiitoksen Genetzille, joka työn kestäessä on aina suonut hänelle tärkeää apuaan ja näin tehnyt kirjan ilmestymisen mahdolliseksi. Setälä selostaa ensiversion syntyvaiheet yksityiskohtaisesti myös 3. painoksen esipuheessa (1891: III–IV).

Setälän lähdehenkilö A. W. Jahnsson (1841–1894) oli suomalaisuusmies ja monipuolinen yhteiskunnallinen vaikuttaja, joka vuodesta 1873 elämänsä loppuun toimi klassisten kielten lehtorina Turussa. Hän julkaisi vuonna 1871 perusteellisen, 172-sivuisen lauseopillisen teoksen *Finska Språkets Satslära*. Teos on rakenteeltaan ja esitystavaltaan oppikirja, jossa tekijä monin tavoin ottaa huomioon sen, että opiskelijoiden ensikieli on ruotsi. Kirjaa käytettiin maamme ruotsinkielisten koulujen oppikirjana useita vuosikymmeniä, ja siitä ilmestyi kaikkiaan kolme painosta. Täsmälleen samaa teosta Jahnsson puolusti tohtorinväitöskirjana Helsingin yliopistossa joulukuussa 1871, nimenä *Försök till framställning af den finska syntaxen*. Teoksen kaksi versiota eroavat toisistaan vain kansi- ja nimiölehdeltään; sisällöltään ne ovat identtiset (Karlsson s. 31). Teoksen valmistelussa lienee joltinenkin osuus ollut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteerillä F. W. Rothstenilla, koska Jahnsson oli sitoutunut maksamaan hänelle puolet tekijänpalkkiossaan (ks. Karlsson s. 44).

Lauseoppinsa ensipainoksen esipuheessa Setälä käsittelee Jahnssonin teosta laajasti, kuten ainakin tärkeää lähdettä. Jahnsson, Budenz ja Genetz edustavat kaikki »kielen tutkintoa», jonka varaan Setälä halusi op-

pikirjansa rakentaa. Mielestäni Setälän yleisluonnehdinta Jahnssonin teoksesta ei ole (negatiivisesti) kriittinen, kuten Karlsson on ymmärtänyt (s. 47, 121). Setälä katsoi, että syntymässä olevaa suomenkielistä oppikoulua varten tarvittiin suomenkielisiä, suomalaiseen kielitajuun nojaavia äidinkielen oppikirjoja. Hyvinkin ymmärrettävä on hänen pahoittelunsa siitä, että suomenkielisissä kouluissa käytettiin ruotsinkielisiä, ruotsinkielisten opiskelijoiden tarpeisiin laadittuja kirjoja. Jahnssonin teosta hän pitää monessa suhteessa ansiokkaana mutta — tuntimäärän huomioon ottaen — liian laajana. Myös joistakin puutteista hän kyllä huomauttaa: länsimurretta on suosittu liiaksi, muutamien — hyvin harvojen — kohtien esitys on on virheellinen, ja yhtäjaksoinen kuvaus esimerkiksi moduksista puuttuu.

Setälä myös kertoo, miten hän menetteli saatuaan opettajaltaan Genetziltä kehoituksen ryhtyä keräämään suomen lauseopin aineksia:

Tähän toimeen ryhdyinkin ja vertasin Jahnsson'in yllämainittua teosta tarkoin kansan puhekieleen sekä muutamiin vanhempiin lauseoppeihimme, samalla ottaen huomioon ne muistutukset, joita Jahnsson'in lauseoppia vastaan on tehty. Näin on syntynyt tämän, lukijan edessä olevan lauseopin aines, ja sen suunnittelin lauseopin muotoon.

Mielestäni Setälä tässä avoimesti paljastaa kirjansa riippuvuuden Jahnssonin teoksesta. Ei ole mikään yllätys, että hänen teoksensa monin kohdin yksityiskohtaisesti seuraa Jahnssonin esitystä. (Vrt. Karlsson s. 114–120.)

Setälän lauseopin ensipainosta voi pitää mukailtuna lyhennelmänä Jahnssonin teoksesta. Lyhentäminen on osittain koitunut esityksen tappioksi — jopa koko suomen lauseopin tappioksi, koska jotkin Jahnssonin oivallukset on tehty uudelleen

vasta viime vuosikymmeninä. Jahnsson lähtee lauseen kokonaisrakenteesta, kun taas Setälän ensipainos käsittelee vain muotojen käyttöä lauseessa. Jahnsson ottaa huomioon lausetyypit ja puhefunktiot, jotka sittemmin jäivät sivuun lähes vuosisadaksi (1871: 153–159). Hän on perillä syntaksin ja sananmuodostuksen yhteispeleistä, jota setäläläinen kielioppitraditio ei noteeraa lainkaan. Hän kiinnittää huomiota esimerkiksi U-verbien käyttöön ruotsin passiivin ja refleksiivimuotojen vastineina (mts. 114, 166) ja esittää järkevät periaatteet adjektiivistuneiden partisiippien erottamiseksi verbaalisista (mts. 129).

Toisaalta Setälällä on selviä parannuksia varsinkin sijojen funktioiden käsittelyssä. Setälän esitys esimerkiksi genetiivin funktioista on sekä selkeämpi että johdonmukaisempi kuin Jahnssonin (Jahnsson 1871: 36–43; Setälä 1880: 6–8). Jahnssonin esitykseen tosin sisältyvät myös possessiivisuffixit, joiden käyttöä Setälä ei käsittele lainkaan. Jahnsson esittelee kaikki paikallissijat yksitellen, kun taas Setälä on ottanut jäsentelynsäkin pohjaksi paikallissijojen kaksinkertaisen kolmijaon (yleiset, sisäiset ja ulkoiset paikallissijat; olo-, ero- ja tulosijat). Kiitos tästä ekonomisuutta ja yleiskatsauksellisuutta parantavasta ratkaisusta kuuluu ilmeisesti Genetzille, sillä esipuheessa Setälä mainitsee saaneensa häneltä erittäin tärkeitä ohjeita järjestäessään paikallissijoja (toisin Karlsson s. 117).

Uusissa painoksissa Setälän lauseoppi laajeni ja täydentyi. Mutta vaikka Setälä jo 2. painokseen (1884) lisäsi alkuun lausetta ja sen osia koskevan luvun, hän oli pysyvästi sitä mieltä, että olennaista lauseopissa on muotojen käytön käsittely. »Minun ajatukseni mukaan on lauseoppi käsitettävä pääasiassa vain muotojen funktioionipiksi ja yhdenmukaisuuden tavoittaminen eri kielten opetuksessa rajoitettava siihen, että samalla termillä aina tarkoitetaan samaa

asiaa», hän kirjoitti kolmannen painoksen esipuheessa (1891: IV). Painoksesta toiseen lauseopin jäsentelyn perustana pysyivät sanaluokat ja muotokategoriat. Toisessa painoksessa täydentyi varsinkin modusten ja tempusten käsittely (Setälä 1884: V). Tähän painokseen tehdyt muutokset perustuivat pääasiassa Setälän 1881 Koillis-Satakuntaan tekemän lauseopillisen tutkimusmatkan tuloksiin. Kolmanteen painokseen Setälä otti »enimmät yleiset määritykset» kielioppikomitean (vuonna 1888 julkaistusta) mietinnöstä, vaikka suhtautuikin mietintöön melko kriittisesti. Mietinnöstä julkaistun arvioinnin, uudet oppikirjat sekä omaa lauseoppiaan koskevat huomautukset hän myös otti huomioon. (Setälä 1891: IV–V.)

Kun lauseoppi laajeni, Jahnssonin ja Genetzin suhteellinen osuus sen sisällöstä tietysti supistui. Silti on syytä paheksua sitä, että Setälä neljännestä painoksesta lähtien jätti esipuheessa mainitsematta Jahnssonin ja Genetzin merkityksestä kirjan synnyssä (vrt. Karlsson s. 105, 242). Hän ei siitä eteenpäin enää lainkaan kuvannut kirjan syntyvaiheita.

Julkinen prioriteettikiista Jahnssonin ja Setälän välille syntyi siinä vaiheessa, kun molempien lauseopeista julkaistiin toinen painos (ks. Karlsson s. 77–103). Paradoksaalista on, että julkisuuteen astui Setälä eikä Jahnsson. Setälän suututti Jahnssonin hienovarainen vihjaus siitä, ettei nuoren Setälän lauseoppi ehkä ollutkaan aivan omaa työtä (ks. Karlsson s. 77–78). Tammiukuussa 1887 Setälä syytti Jahnssonia Uudessa Suomettaressa solvauksesta, vaati tätä peruuttamaan syytöksensä ja painattamaan uudelleen lauseopin esipuheen. Ellei Jahnsson tähän suostu, tulee asettaa välimiesoikeus kiistaa ratkomaan. Jahnsson vastasi, sitten taas Setälä. Keskustelu jatkui kirjeitse, ja välimiesoikeuden asettamisesta sovittiin. Asia kuitenkin pitkittyi, lähinnä ilmeisesti Jahnssonin kiireiden ja halut-

tomuudenkin vuoksi, ja lopulta riita sovittiin Uuden Suomettaren yleisönosastossa syyskuussa 1887.

Jahnssonilla oli kiistatta hyvät perusteet hienovaraiseen moitteeseensa. Liiottelulta sen sijaan tuntuu Karlssonin tavoin soveltaa sadankahdenkymmenen vuoden takaiseen »oppikirjan kokeeseen» kriteeristöä, jolla nykyisin arvioidaan tieteellistä vilppiä (Karlsson s. 110–122). Setälän lauseopin ensipainos oli kipeään tarpeeseen tuotettu oppikirja eikä suinkaan tieteellinen julkaisu, vaikka nuori tekijä yrittikin ottaa huomioon »kielen tutkinnon» saavutukset. Hän oli saanut opettajaltaan tehtäväksi kokoilla lauseopin oppikirjan aineksia ja pyrki tietysti käyttämään mahdollisimman päteviä ja ajantasaisia lähteitä. Opettaja, Genetz, taas vaikutti ratkaisevasti siihen, että aineistosta syntyi oppilaan julkaisu — jonka kustannusoikeudet tosin kuuluivat opettajalle (ks. Karlsson s. 66–68). On myös syytä huomata, että Jahnssonin suhteellinen osuus teoksen sisällöstä pieneni, kun teos täydentyi muista lähteistä ja Setälän omasta tutkimuksesta. Karlssoninkin arvion mukaan jo toinen painos (Setälä 1884) sijoittuu innovatiivisuudeltaan Jahnssonin oppikirjan yläpuolelle (Karlsson s. 240). 132-sivuinen kolmas painos (Setälä 1891) on jo varsin erilainen teos kuin 54-sivuinen »oppikirjan koe». Elämään tietysti jäi uudistettu laitos eikä suppea ensiversio.

Oppikirjoille ei Suomessa eikä muualla ole asetettu samoja tieteellisyyden vaatimuksia kuin tutkimusjulkaisuille. Oppikirjoja laativat myös muut kuin tieteellisiin käytänteihin tottuneet tutkijat, eikä oppikirjoilta edellytetä tieteellistä alkuperäisyyttä. Kokemukseni mukaan oppikirjojen tekijät käyttävät hyväkseen niitä lähteitä, joista löytävät luotettavaa, ajantasaista, omien tavoitteidensa kannalta relevanttia tietoa. On tietysti korrektaa mainita lähteensä, mutta ainakaan perinteisissä koulukieli-

opeissa en ole nähnyt käytettävän lähdeviitteitä. Ei Jahnssoninkaan oppikirjassa ole lähdeviitteitä eikä lähdeluetteloja, vaikka se tarkastettiin tohtorinväitöskirjana. Mielestäni Setälä on noudattanut hyvää tapaa, kun hän lauseoppinsa kolmen ensimmäisen painoksen esipuheessa on maininnut Jahnssonin, Genetzin ja Budenzin merkittävän osuuden kirjan syntyyn. Samaa ei voi sanoa eräistä Setälän kuoleman jälkeen ilmestyneistä koulukieliopista, jotka yksityiskohdaisesti noudattavat Setälän käsitteistöä ja järjestelmää, mutta joissa Setälän nimeä ei lainkaan mainita.

Setälän kielioppeja ei muuttanut tieteelliseksi teoksiksi se, että niitä alettiin käyttää yliopisto-opetuksessa (vrt. Karlsson s. 110, 242). Eri kielten akateemisiin tutkintovaatimuksiin kuuluu myös sellaista ainesta, jonka tarkoituksena on opiskelijoiden kielitaidon varmentaminen. Setälän kieliopit todennäköisesti otettiin käyttöön juuri tässä tarkoituksessa. Kirjakielen normien opettaminen suomen kielen opiskelijoille oli hyvinkin tarpeen 1800-luvun lopulla, jolloin yliopisto-opiskelijat olivat ruotsinkielisiä tai tulivat suomen murteita puhuvasta maaseutu ympäristöstä — suomenkielinen sivistyneistöhan oli vasta syntymässä. Vielä omanakin opiskeluaikani 1950-luvulla Setälän kieliopit kuuluivat Helsingin yliopiston suomen kielen approbaturvaatimuksissa kohtaan »Hyvä käytännöllinen ja teoreettinen suomen kielen taito». Aikaa myöten niitä alettiin pitää perustavina kielen rakenteen kuvauksina, joista opittiin myös kielen rakenteesta puhumisen käsitteet (vrt. Karlsson s. 13–14, 105), mutta tämän saivat aikaan muut kuin Setälä itse.

On tavallaan paradoksaalista, että Setälän lauseoppi säilytti auktoriteettiasemansa 1900-luvun jälkipuoliskolle asti, vaikka tekijä itse ei nuogrammaattisen teorian omaksuttuaan ollut enää kiinnostunut lauseopista.

SETÄLÄN TIETEELLISET PÄÄTEOKSET SYYTÖSTEN KOHTEENA

Omankin kertomuksensa mukaan Setälä tutustui nuorgrammaattiseen teoriaan opiskeluaikanaan klassisten kielten opintojensa yhteydessä. Käänteentekevä lukuelämys hänelle oli Gustav Meyerin *Griechische Grammatik*. »En ole mielenkiintoisinta romaaniakaan lukenut sellaisella jännityksellä kuin Gustav Meyerin teosta, joka avasi näköalat saattaen joka kohdassaan ajattelemaan, miten erinäiset ilmiöt oman kielen alalla olivat saavat uuden selityksen näitä periaatteita soveltamalla», hän myöhemmin kertoi. (Karlsson s. 226–228.) Setälän tohtorinväitöskirjasta tuli ensimmäinen tutkimus, jossa uutta teoriaa sovellettiin suomalais-ugrilaiseen aineistoon.

Väitöskirja *Zur Geschichte der Tempus- und Modusstambildung in den finnisch-ugrischen Sprachen* tarkastettiin tammi-kuussa 1887. Teosta on kiitetty sekä omalla aikanaan että myöhemmin sekä metodin että tulosten puolesta. Mikko Korhosen mielestä Setälä käyttää äännelain ja analogian käsitteitä mestarillisesti (1986: 126). Tutkimuksen tuloksista Erkki Itkonen kirjoittaa (1961: 175):

Monin paikoin suorastaan hämmästyttävää tarkkanäköisyyttä osoittaen nuori tutkija selvittelee siinä suomalais-ugrialaisten kielten aika- ja tapamuotojen tunnusten historiaa, ja hänen lopputuloksellansa, että ns. tunnukset ovat yleensä vain tietyissä kieliopillisissa funktioissa käytettyjä vartalonmuodotussuffikseja l. johtimia, on ollut suuntaa antava merkitys taivutuselementtien myöhemmälle tutkimukselle.

Tähän teokseen kohdistettiin plagiointisyite tilanteessa, jossa Setälä ja Genetz kilpailivat suomen kielen ja kirjallisuuden professuurista Ahlqvistin jälkeen. Syyte tuli yllättävältä taholta: sen esitti maisteri A. A.

Borenius, joka oli ansioitunut lähinnä kansanrunouden kerääjänä ja joka noihin aikoihin oli juuri siirtymässä kansakoulujen tarkastajaksi Viipuriin. Hän oli Genetzin ystävä, oli ollut Genetzin kumppanina kahdella laajalla kenttätyömatkalla ja sittemmin luovuttanut kieltä koskevat muistiinpanonsa Genetzin käyttöön (Itkonen 1936: 14–30, 91). Borenius esiintyi ylimääräisenä opponenttina Setälän virkaväitöskirjan tarkastuksessa lokakuussa 1890, antoi kilpahakijoista Genetziä puoltavan lausunnon ja julkaisi vielä Setälää arvostelevan 14-sivuisen painotuotteen (1891). Tässä omakustanteessa hän esitti muun muassa sen syytöksen, että Setälä on tohtorinväitöskirjassaan plagioinut Genetziä (s. 5–7).

Syytös liittyi preesensin tunnukseseen *k*:hon, jonka käsittelyssä Setälä ei Boreniusken mielestä antanut Genetzille riittävästi kunniaa hänen havainnoistaan. Olen melko huolellisesti tutustunut Setälän väitöskirjan *k*-suffiksia koskevaan lukuun ja Genetzin karjalantutkimusten (1877, 1880, 1885) asianomaisiin osiin ja olen sitä mieltä, että plagiaatista ei ole kysymys. Genetz on kyllä eri verbinmuotokategorioita käsitellessään postuloinut *k*-suffiksin, jota hänkin pitää preesensin tunnuksena (1877: 51–52; 1880: 219–220, 221–222). Perusteellimmin hän käsittelee sitä venäjänkarjalan tutkimuksessaan kieltomuotojen yhteydessä (1880: 222). Muun muassa juuri tämän kohdan Setälä mainitsee tieteellisenä lähteenään esittäessään, että itämerensuomalaisten kielten kielteisessä preesensissä verbivartalon lopussa on preesenstunnus tai sellaisen jäännös (1886: 29). Kautta itämerensuomalaisia kieliä koskevan analyysin hän jatkuvasti viittaa Genetziin. Toisaalta Genetz oli tehnyt kielihistoriallisia päätelmiä, joita Setälä ei voinut hyväksyä. Tältä pohjalta on hyvin ymmärrettävää, että Setälä preesensin monikon 1. ja 2. persoonan muotoja käsitellessään antaa Genetzille tun-

nustuksen siitä, että tämä on ohjannut ajatukset oikeaan suuntaan, mutta ei enemmästä (Setälä 1886: 52–53).

Samainen Borenius julkaisi Uudessa Suomettaressa 7.10.1890 — viikkoa ennen Setälän virkaväitöskirjan tarkastusta — pienen kirjoitelman »Yhteissuomen murren keskinäisestä sukulaisuussuhteesta». Artikkelialkaa varsin poleemisella kappaleella, jonka myös Karlsson siteeraa (s. 140). Borenius kirjoittaa:

Eräässä väitöksessä, joka ilmestyy näinä päivinä, kuuluu kosketettavan ainetta, joka kauvan on ollut allekirjoittaneen ajatusten esineenä, eli Yhteis-Suomen murren keskinäiseen sukulaisuussuhteeseen. Minä en tiedä, mitä väitöksen tekijä siitä asiasta sanoo, mutta koska pidän luultavana, että hän ainakin pääasiallisesti tulee samallaisiin päätöksiin kuin minä, ja koska tiedän, että mielipiteeni eivät ole olleet toisiin tutkijoihin vaikuttamatta, niin tahdon tässä ainakin lyhyesti lausua ajatukseni, joka tässä asiassa on ollut vakaantunut jo lähes kaksikymmentä vuotta, pidättäen itselläni oikeuden vastedes täydellisemmin tuoda esiin sen perusteet.

Karlssonin mukaan Boreniuksella olisi jo 1870-luvulla ollut tekeillä väitöskirja »suomen murteista ja lähisukukielistä sekä niiden sukulaisuussuhteista ja historiasta» (s. 139). Tällaisesta väitöskirjahankkeesta Erkki Itkosen perusteellinen Borenius-tutkimus (1936) ei kuitenkaan tiedä mitään. Sen sijaan Borenius oli Itkosen mukaan vuonna 1879 ryhtynyt valmistelemaan väitöskirjaa viron äänneopista. Saksankielinen nimikin sille oli suunniteltuna: »Ueber die Lautverhältnisse der ehstnischen Sprache». Hanke näyttäisi rauenneen 1880-luvun puolivälissä, kuten raukesi Boreniuksen folkloristinenkin väitöskirjahanke. (Itkonen 1936: 92.) Itkonen arvelee, että vuoden 1890 kirjoitus on lyhennelmä Boreniuksen suunnitteleman kielitieteellisen väitöskirjan johdannosta (mts. 93).

Boreniuksen huoli siitä, että Setälä virkaväitöskirjassaan käyttäisi hyväkseen hänen ideoitaan, oli aiheeton. Setälä ei nimittäin tässä tutkimuksessa lainkaan käsittele itämerensuomalaisen kielten keskinäisiä suhteita.

Setälän virkaväitöskirja *Yhteissuomalaisten klusiilien historia* (1890) oli vain osa laajemmaksi suunniteltua yhteissuomalaista äännehistoriaa. Hanke oli paisunut siinä määrin, että Setälä päätti julkaista professorinvirkaa hakiessaan vain tutkimuksen ensimmäisen, klusiileja koskevan luvun. Jatkosta hän virkaväitöskirjan johdannossa kertoo seuraavasti:

Tämä jälkimäinen osa sisältää spiranttien, nasaalien, likvidain, puolivokaalien ja vokaalien historian, aksentti- ja kvantiteettiopin, sekä yleisemmät tulokset suomalaisten kielten suku-suhteista ynnä yleiselle kielitieteelle tärkeistä seikoista; tähän osaan tulee myöskin johdatus, lähteiden luettelo sekä sana- ja asialuettelo liitettäväksi. (Setälä 1890: III.)

Tunnetusti *Yhteissuomalaisen äännehistorian* toinen, muita konsonanteja koskeva osa ilmestyi 1891, mutta sen pitemmälle Setälä ei tässä hankkeessa päässytäkään. Vokaaleja koskevaa osaa ei koskaan ilmestynyt, ei myöskään luvattuja »yleisempiä tuloksia» esimerkiksi »suomalaisten kielten suku-suhteista». Setälän nuogrammaattisen metodin mukaista ei tietysti olisikaan ollut esittää päätelmiä kielimuotojen sukulaisuussuhteista, ennen kuin niiden äännerakenteen yhtäläisyydet ja erot oli yksityiskohtaisesti selvitetty.

»Suomalaiset» (= itämerensuomalaiset) kielet Setälä samaisessa johdannossa (1890: IV) luettelee Ahlqvistin mukaan — Ahlqvistin määritteen »länsisuomalainen» hän tosin on vaihtanut määritteeksi »suomalainen». Lisäksi hän erityisesti huomauttaa siitä, että hän on muista kielimuodoista erot-

tanut »lyydiläismurteet» ja inkeroismurteen, joita Ahlqvist ei ollut erikseen ottanut lukuun. Boreniuksen luetelmaan lyydiläismurteet eivät sisälly.

Karlsson (s. 141) pitää plagiaattina Setälän seuraavaa itämerensuomalaisia kielimuotoja koskevaa lausumaa: »Nämä kielet elikkä murteet, jos niin tahdotaan, ovat hyvin lähellä toisiaan, niin että osittain raja kielen ja murteen välillä on jotenkin mielivaltainen.» Tämän yleisluonteisen, yhä paikkansa pitävän havainnon tekoon Setälä ei todellakaan ole tarvinnut Boreniuksen apua. Itämerensuomalaisista kielistä oli jo 1890 paljon tietoa koossa, ja Setälä oli itse tehnyt kenttätutkimuksia liiviläisten, virolaisten, vatjalaisten ja vepsäläisten keskuudessa. Nuogrammaattisessa kirjallisuudessa kiinnitettiin runsaasti huomiota kielirajojen häilyvyyteen ja murteen ja kielen ongelmalliseen suhteeseen (esim. Paul 1968 [1880]: 37–48). Itämerensuomalaisten kielten läheisestä, murteenomaisesta suhteesta olivat sitä paitsi selvillä jo Ahlqvist ja Genetz. Ahlqvist antoi vuonna 1869 ilmestyneelle itämerensuomalaisten kielten lukemistolle nimen *Suomalainen murteiskirja*, ja Genetz kiinnitti vuonna 1872 ilmestyneessä lyydintutkimuksessaan huomiota näiden »vepsän pohjoisten etujoukkojen» ongelmalliseen asemaan aunuksen ja vepsän välissä.

Karlssonin näkemyksen mukaan »yhteissuomen käsite eli kantasuomi historiallisena oletuksena näyttää Boreniuksella ja Setälällä olleen sama» (Karlsson s. 141). Näin ei ollut. Borenius ei määrittele yhteissuomen käsitettään, mutta hänen esityksensä näkyy, että hän tarkoittaa yhteissuomella oman aikansa itämerensuomalaisten kielimuotojen kokonaisuutta. Hänen käsittelemänsä »yhteissuomen murteet» ovat synkronisia itämerensuomalaisia kielimuotoja. Tästä terminkäytöstä Setälä sanoutuu irti. Hän kirjoittaa (1890: IV):

Yhteissuomen nimitystä minä sitä vastoin katson sopimattomaksi käyttää merkitsemään suomalaisia (länsisuomalaisia) kieliä, vaan käytän sitä ainoastaan *historiallisen* käsitteen nimenä, tarkoittamaan sitä *yhteistä alkukieltä*, josta nykyiset suomalaiset kielet ja murteet ovat lähteneet. Yhteissuomalaisella ajalla tarkoitan siis sitä aikaa, jolloin nykyiset suomalaiset kielet ovat muodostaneet yhteyden, vaikka kyllä on jo tänä aikana oletettava olleen murteellista eroavaisuutta, joka on ollut siemenenä nykyisten kielten ja murteiden eroon.

Setälä siis määrittelee käsitteensä ja tarkoittaa *yhteissuomella* samaa, kuin nykyisin tarkoitamme *kantasuomella* tai *myöhäiskantasuomella*.

Borenius, virallinen vastaväittäjä Otto Donner, historiallis-kielitieteellisen osaston jäsenet ja konsistorin jäsenet arvostelivat Setälän virkaväitöskirjaa varsinkin kahdesta seikasta: puutteellisesta viittaamisesta erityisesti Vilhelm Thomseniin ja kärkevässtä suhtautumisesta aikaisempiin tutkijoihin, varsinkin Genetziin (ks. Karlsson s. 141–155). Edellisen moitteen on Thomsen itse kumonnut. Hän julkaisi vuoden 1891 Finsk Tidskriftissä erittäin kiittävän arvostelun Setälän virkaväitöskirjasta ja lausui siinä muun muassa näin (suomennos minun):

– – tärkeämpi kuin kaikki nämä yksityiskohdat on kuitenkin – – koko se metodi, jota työssä noudatetaan ja josta muun muassa seuraa, että jopa sellaisetkin seikat, joita muut aikaisemmin ovat esittäneet, nyt joutuvat uuteen valoon. Jo tästä syystä menettää olennaisesti merkitystään se huomautus, että tekijä joskus jättää ainakin riittävän selvästi siteeraamatta edeltäjiään — huomautus joka vaikuttaa minusta jokseenkin kohtuuttomalta, kun otetaan huomioon kaikki se hyvä, suorastaan erinomainen, mitä työhön sisältyy. Omasta puolestani minulla ei ole tässä suhteessa valittamista. Mitä muihin kirjoittajiin tulee, en niissäkään tapauksissa, joissa sitaatin lisääminen tai sellaisen esittämi-

nen toisessa muodossa ehkä olisi voinut olla toivottavaa tai ainakin viisaampaa, ole saanut sitä vaikutelmaa, että tri Setälä olisi halunnut koreilla lainahöyhenissä. (Ks. Karlsson s. 150–151.)

Omassa epävirallisessa vastineessaan Setälä korosti tutkimuksensa teoreettista, systemaattista luonnetta. Systemaattisissa tutkimuksissa pyritään yleensäkin rajoittamaan siteeraaminen mahdollisimman vähiin. Thomsenia Setälä piti merkittävänä oppimestarina ja metodisena esikuvana. Tutkijat, jotka noudattavat samoja metodisia periaatteita, voivat toisistaan riippumatta tulla samoihin tuloksiin. Mutta vaikka jätettäisiin huomiotta kaikki Thomsenin ja hänen oman tutkimuksensa yhden-suuntaiset tulokset, Setälä katsoo esittäneensä joukon tärkeitä lisiä ja tutkimustuloksia. Hänen työssään yhteissuomalaista äännehistoriaa käsitellään ensi kerran systemaattisesti nykyaikaisen kielentutkimuksen menetelmää soveltaen. (Ks. Karlsson s. 144–146.)

Setälä itse piti tärkeänä työnsä metodista puolta, ja sen metodisia ansioita on kiitetty myöhemminkin (esim. Itkonen 1961: 176, Korhonen 1986: 128). Juuri metodin korostamisesta ainakin suurelta osin johtui, että Setälä arvosteli paikoitellen ankarasti Genetziä ja muita edeltäjiään (toisin Karlsson s. 228). Nuorgrammaattisen näkemyksensä mukaisesti hän arvosteli Genetziä esimerkiksi diakronisen muutoksen ja synkronisen vaihtelun samastamisesta (1890: 114–115), kielen kehityksen aikatasojen sekoittamisesta (mts. 52–53, 135) ja varsinkin epäjohdonmukaisten äänne- ja vaihtelun samastamisesta ja analogian vaikutusten huomiotta jättämisestä (mts. 69, 71–72, 82, 84, 190–191). Hänen kritiikkinsä kärkevyyttä selittää ainakin osaksi hänen intonsa osoittaa uuden metodin ylivoimaisuus. Hän puolustautuu moitteita vastaan jo tutkimuksen alkulauseessa (mts.

VII): »Sitä suoruutta, jolla olen vastustanut katsantokannastani eroavia mielipiteitä, älköön katsottako lähteneeksi muusta kuin asianharrastuksesta, siitä innosta, jolla kukin tahtoo oikeaksi katsomaansa asiaa puoltaa.»

Kilpailu professorinvirasta päättyi Genetzin voittoon konsistorin äänin 14–12. Nootissa 150 (s. 268) Karlsson esittää siitä oman loppuarvionsa: »Nyt, yli sata vuotta vuosien 1890–1891 virantäyttöprosessin jälkeen, voidaan sanoa, että tehty ratkaisu oli tieteellisesti oikea.» En ota kantaa ratkaisun oikeellisuuteen vaan argumentteihin, joilla Karlsson kantansa perustelee. Hän nimittäin nojautuu Genetzin ja Setälän julkaisuihin, jotka ilmestyivät vasta virantäyttöprosessin jälkeen. Genetz julkaisi sittemmin kiitetyt tutkimuksensa ensitavun vokaalien kehityksestä 1890-luvun lopulla (1896, 1898). Setälä alkoi kehittää erehdykseksi osoittautunutta astevaihteluteoriaansa vasta *Yhteissuomalaisen äännehistorian* kahden osan ilmestymisen jälkeen; ensimmäinen »vorläufige Mitteilung» ilmestyi vuonna 1896. Mitään yleisluonteista tieteellistä kritiikkiä ei jälkimaailmakaan ole kohdistanut Setälän tohtorinväitöskirjaan eikä *Yhteissuomalaiseen äännehistoriaan*. Niistä tuli suomalais-ugrialaisten kielten äänne- ja muotohistorian tutkimuksen kulmakiviä.

MUITA SYYTÖKSIÄ

Muutkaan Karlssonin sivuilla 136–176 kuvaamat syytökset eivät osoittaudu Setälän kannalta erityisen raskauttaviksi. Teoksen pohjanoteerauksena voi pitää jaksoa »Mystinen plagiointisyytös eräässä Setälän lauseopin kappaleessa» (s. 172–176). Siihen on antanut aiheen erään Setälän lauseopin 10. painoksen kappaleen kannen sisäisivulle kirjoitettu lausepari, joka kehottaa katsomaan kielioppia ja varoittaa varasta-

misesta, myös kirjallisesta ja tieteellisestä varkaudesta. Ei ole tietoa siitä, kenelle kirja on kuulunut, kuka lauseet on kirjoittanut, mitä kielioppia tarkoitetaan ja mitä on varastettu tai aiottu varastaa. Lauseilla ei siis ole mitään kytköstä Setälään. Muutenkaan ei ole tapana antaa nimettömien kirjoittajien satunnaisille raapustuksille erityistä dokumenttiarvoa.

Melko pieneltä rikkeeltä tuntuu se, että Setälä ehkä kerran satunnaisesti otti omiin nimiinsä yhdessä luokkatoveriensa kanssa tekemänsä *Homo sum* -romaanin suomenoksen, jonka nimilehdelle suomentajaksi on merkitty Kuusikko; luokkatoverinkin todistuksen mukaan hänen panoksensa työssä oli ylivoimainen (ks. Karlsson s. 155–159). Se, että Setälä koulukäyttöön tarkoitettussa suomenkielisessä lukukirjassaan (ks. Karlsson s. 136–139) käytti Jahns-sonin lukukirjan kappaleita lähdeittä mainitsematta, oli ajan tavan mukaista; ei Jahns-sonkaan maininnut muilta ottamiensa kappaleiden lähteitä (ks. sitaattia Karlsson s. 82).

Astevaihteluteorian alalta Karlsson ottaa puheeksi astevaihtelun uralilaisen alkuperän oletuksen (s. 166–168). 1800- ja 1900-luvun vaihteessa teoriaa astevaihtelusta kehittivät monet tutkijat, aktiivisimmin K. B. Wiklund, Heikki Paasonen ja Setälä. Nämä kolme tutkijaa suorastaan kilpailivat keskenään (Korhonen 1986: 130). Kuten Mikko Korhonen totaa, Setälä sai virikkeen tutkimuksiinsa muilta, varsinkin Wiklundilta ja Paasoselta, mutta kokonaisteoria oli kuitenkin Setälän luomus (mts. 132; vrt. myös Karlsson s. 181–189). Karlssonin esittämän aineiston perusteella on vaikeata varmasti sanoa, ehättivätkö oletuksen astevaihtelun uralilaisuudesta ensin esittämään Paasonen ja hänen oppilaansa Arvo Sotavalta vai Setälä. Sitä varten pitäisi tietää, mitä ja milloin Setälä esitti asiasta luennoissaan lukuvuosina 1910–1911 ja 1911–1912. Tämän sittemmin hylätyn hy-

poteesin varsinainen prioriteetti ei kuulu kummallekaan osapuolelle. Jo Castrén oli pannut samojedikielistä merkille astevaihtelun luonteisia ilmiöitä, ja Otto Donner oli 1881 arvellut samojedikielten ja suomalais-ugri-laisten kielten astevaihtelun olevan yhteistä alkuperää (Korhonen 1986: 132 alav. 1).

*Finnisch-ugrische Forschungen*in 13. niteessä (1913) ilmestyi »Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostseefinnischen Sprachen» (s. 345–475). Setälän siihen kirjoittamasta esipuheesta käy ilmi, että kyseessä on FUF:n hanke, jonka suunnittelusta, ohjaamisesta ja tieteellisestä kommentoinnista Setälä on ollut vastuussa mutta johon ovat osallistuneet monet eri henkilöt. Setälä tekee yksityiskohtaisesti selkoa kunkin osuudesta. Hän korostaa varsinkin maisteri Harry Strengin ja ylioppilas Toivo Kaukorannan merkittävää panosta mutta esittää kiitokset monille muillekin, muun muassa Vilhelm Thomsenille, joka on käynyt läpi korrehtuurin. Luettelo ilmestyi FUF:ssa toimituksen nimissä, toisin sanoen ilman tekijännimiä. Siitä julkaistiin myös eripainos, jonka nimissä tekijät ilmaistaan seuraavasti: »Unter Mitwirkung von Fachgenossen und Schülern herausgegeben von E. N. Setälä». Siinä Setälä siis ilmoittautuu luettelon julkaisijaksi, ei sen tekijäksi. Kollegojen ja oppilaiden osuus käy erittäin selvästi ilmi esipuheesta ja on ollut hyvin myös jälkipolvien tiedossa (ks. esim. Korhonen 1986: 134). Ei Setälä ainakaan tässä tapauksessa ottanut itselleen kunniaa muiden työstä (vrt. Karlsson s. 164–165).

Setälän ja Heikki Ojansuun prioriteetiskismassa (Karlsson s. 168–172) on selvästi kyse siitä, että kaksi tutkijaa on saman teorian ja saman evidenssin perusteella tehnyt saman havainnon. *Yhteissuomalaisessa äännehistoriassa* Setälä oletti kantasuoma-

laisen äänne muutoksen *rn > rr* (1899 [1891]: 410). Hän toteaa kuitenkin huomaneensa erehdyksensä ja korjanneensa sen luennoissaan heti teoksen ilmestymisen jälkeen ja esittää vakuuttavan aineiston osoittaakseen, että itämerensuomalaisen *rr*-yhitymän synty perustuu analogiaan eikä äänne muutokseen (1904–1905, 1905–1906). Setälästä riippumatta Ojansuu on tullut samaan tulokseen ja esittää sille perustelut Virittäjässä 1905. Kummalle kuuluu prioriteetti? Asiallisesti varmaan Setälälle, sillä on syytä uskoa, että hän äännehistoriasa luennoissaan todella on huomannut erehdyksensä melko pian. Tämän vahvistaa Frans Äimän Ojansuulle välittämä tieto (ks. Karlsson s. 170). Silti on todennäköistä, että Ojansuun havainto on tullut painosta ennen kuin Setälän korjaus.

SETÄLÄN HENKIÖ

Setälää kohtaan esitetyt tutkimuseettiset epäilyt eivät ole läheskään niin perusteltuja kuin Karlsson arvioi (s. 176–177). Vakavin rike on edellä esitetyn perusteella se, että Setälä jätti lauseoppinsa 4. painoksesta lähtien esipuheessa mainitsematta Jahnssonin ja Genetzin merkityksen sen synnysssä. Vakavampia moraalisia rikkeitä ovat mielestäni ne, joihin Setälä syyllistyi elämänsä loppupuolella toimiessaan tiedeyhteisön vallankäyttäjänä. Astevaihteluteoriaan kriittisesti suhtautunutta nuorta tutkijaa Lauri Kettusta hän arvioi ilmeisen kohtuuttomasti sekä vuonna 1914 tämän hakiessa Helsingin yliopiston dosentuuria (Karlsson s. 181–183) että vuonna 1923, kun Kettunen ja Martti Rapola olivat kilpahakijoina täytettäessä Turun yliopiston suomen kielen ja sen sukukielten professorinvirkaa (Karlsson s. 183–187). Turun yliopiston kanslerina Setälä oli johtamaisillaan koko yliopiston perikatoon omien tutkimuslaitosintressiensä vuoksi (Karlsson s. 224–225).

Suuren tutkijan turhamaisuudesta Karlsson antaa erilaisia esimerkkejä. Erityisen selvästi tämä Setälän ominaisuus näkyy hänen ja hänen oppilaansa ja kollegansa Heikki Ojansuun välisessä kirjeenvaihdossa. Ojansuu joutui selittelemään, miksi Tietosanakirjan toimitus oli pyytänyt kirjoitusta suomen murteista häneltä eikä Setälältä, ja lopulta väistymään (Karlsson s. 189–191). Hän joutui tilille myös siitä, että Kotikielen Seuran sihteeri jonkin kerran oli unohtanut sopia kokousajasta Setälän kanssa (Karlsson s. 191–194). Erityisen perusteellinen läksytys seurasi, kun Ojansuu oli jättänyt julkisesti osoittamatta Setälältä saamansa etymologisen vihjeen (Karlsson s. 194–201).

Karlsson toteaa jyrkästi, että Setälä »jyräsi» neljä tutkijaa: Jahnssonin, Genetzin, Ojansuun ja Kettusen (s. 242). Näin ei mielestäni ole kohtuullista sanoa muiden kuin enintään Ojansuun kohdalla. Jahnsson oli luopunut yliopistouran suunnitelmistaan jo 1870-luvun alussa, jolloin Setälä oli vielä pikkupoika. Syynä ei suinkaan ollut Setälä vaan se, että yliopiston konsistori epäsi hänen dosentuurihakemuksensa eikä myöntänyt hänelle stipendiäkään (ks. Karlsson s. 18–19). »Jyräämiseksi» ei voi sanoa sitä, että Setälän lauseoppi ohitti Jahnssonin kirjan suomenkielisten koulujen oppikirjana ja tuli myöhemmin käyttöön yliopistossakin. Olennaisia syitä tähän lienevät olleet Setälän kirjan sopiva suppeus ja varsinkin sen suomenkielisyys. Ruotsinkielisissä kouluissa Jahnssonin teosta käytettiin useita vuosikymmeniä (ks. Karlsson s. 34–36). Jahnsson itse eli toimeliaana ja arvostettuna kansalaisena Turussa (Karlsson s. 19–20).

Genetz voitti kilpailun suomen kielen ja kirjallisuuden professuurista. Vuonna 1892 virka kuitenkin jaettiin kahtia. Genetz valitsi oppituolikseen suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen, ja Setälä nimitettiin 1893 suomen kielen ja kirjallisuuden pro-

fessoriksi. Myös Genetz omaksui nuorgrammaattisen teorian ja julkaisi 1890-luvulla ansiokkaita tutkimuksia muun muassa suomalais-ugrilaisen vokaalijärjestelmän kehityksestä (ks. esim. Korhonen 1986: 111, 121–125). Karlssonin julkaisemista haastattelulausunnoista ilmenee, että hän oli suosittu ja arvostettu henkilö (esim. s. 214), ja Setälän tavoin hänkin hoiti valtiollisia luottamustoimia (Korhonen mts. 111). Akateemisenä opettajana Setälä oli suosituimpi (ks. Karlsson s. 214–215), mutta sitä tuskin voi nimittää »jyräämiseksi».

Ojansuun ja Setälän suhteille Karlsson omistaa pitkän jakson (s. 189–201) sen lisäksi, että hän toisaalla (s. 168–172) käsittelee heidän välistään prioriteettiskismaa. Julkaistusta Ojansuun ja Setälän kirjeenvaihdosta syntyy kuva, että oppilaan ja opettajan suhde oli ongelmallinen. Ojansuu halusi olla Setälän ystävä ja aneli hänen suosiotaan, mikä Setälässä näyttää herättäneen lähinnä ärtymystä. Ojansuun kirjeet ovat osaksi niin henkilökohtaisia, että ne saivat minut miettimään, onko niiden julkaiseminen ollut tahdikasta. Tuntuu kuin vallankäyttö Ojansuuta kohtaan jatkuisi: kirjeet ovat päätyneet julkiseen arkistoon Setälän jäämistön osana, eivät Ojansuun tai hänen omaistensa toimesta. Toisaalta Ojansuu esittää kirjeissään erittäin osuvaa kritiikkiä Setälää kohtaan (esim. Karlsson s. 199).

Kettusta ei pystynyt jyräämään Setälä eikä kukaan muukaan. Hänen kiistojen ja polemiikkien reunustama tutkijanuransa oli pitkä, menestyksekkäs ja tuloksellinen. Jo Turkuun pyrkiessään hän oli professorina Tarton yliopistossa, ja myöhemmin hänet tuli Helsingin yliopiston itämerensuomalaisten kielten professori.

YLEISLUONTEISIA HAVAINTOJA

Fred Karlsson ansaitsee kiitoksen siitä, että hän on nostanut esiin A. W. Jahnssonin

ansiot suomen lauseopin tutkijana ja palauttanut mieleen hänen asemansa Setälän lauseopin ensiversion esikuvana. Toivottavasti Jahnssonin lauseoppia kohtaan herää yleisempääkin kiinnostusta. Se on tutustumisen arvoinen kirja, jossa on ainakin idullaan sellaisiakin oivalluksia, jotka setäläläinen traditio hylkäsi ja jotka on vasta viime vuosikymmeninä tehty uudelleen. Koska se on laadittu ruotsinkielisiä koululaisia varten, sen esitystapa on usein kontrastiivinen.

Jahnssonin lauseoppi ja sen merkitys Setälän lauseopille eivät kuitenkaan ole olleet fennisteiltä niin unohduksissa kuin Karlsson paikoitellen antaa ymmärtää (esim. s. 242, 244). Tämän osoittavat jo Karlssonin keräämät lausunnot (s. 131–135). Olisi myös helppoa esittää lisäesimerkkejä tutkijoista, jotka ovat lauseopillisissa ja muissakin töissään viitanneet Jahnssoniin (vrt. Karlsson s. 128–129). Eeva Annikki Kaukolan pro gradu -tutkielmassaan 1959 esittämät havainnot Jahnssonin ja Setälän lauseoppien suhteesta eivät olleet suuri sensaatio todennäköisesti siitä syystä, että työn tarkastajilla oli tästä suhteesta jo ennestäänkin realistinen käsitys (vrt. Karlsson s. 114–115, 179, 244).

Mielestäni Karlsson hieman liioittelee Jahnssonin lauseopin tieteellistä luonnetta (esim. s. 82, 119, 240). Teos tarkastettiin kyllä tohtorinväitöskirjana, ja se on varmasti edeltäviin lauseoppeihin verrattuna niin innovatiivinen kuin tekijä esipuheessa (1871: V) kertoo, mutta rakenteeltaan ja esitystavaltaan se on tyypillinen oppikirja. Jos meneteltäisiin niin kuin Karlsson Setälän suhteen ja sovellettaisiin Jahnssonin väitöskirjaan nykyisiä tieteellisiä kriteerejä, teos olisi pakko hylätä ennakkotarkastuksessa. Siitä puuttuvat kaikki nykyaikaisen tieteellisen esityksen tuntomerkit. Esipuheessa tekijä kyllä luettelee aikaisempia lauseoppeja ja mainitsee hyödyntäneensä niitä sekä G. A. Avellanin lauseopillisia

▷

tutkimuksia, mutta mitään keskustelua edeltäjiensä kanssa hän ei käy eikä heihin viittaa. Mistään teoreettisista lähteistä ei myöskään ole puhetta. Itse tekstistä on mahdotonta päätellä, mikä perustuu Jahnssonin omaan ajatteluun ja mikä on edeltäjiltä saatua; teksti on normaalia pykäliin jaoteltua kielioppitekstiä. Askarruttamaan jää tietysti sekin, miksi Jahnsson jakoi tekijänpalkkionsa tasan F. W. Rothstenin kanssa.

Jahnssonin lauseoppi oli Setälän lauseopin esikuva, siitä ei ole epäilystä. Sen Setälä myös ilmoittaa kolmen ensimmäisen painoksen esipuheessa. Muut kuin lauseoppiin liittyvät plagiaattisyytökset ovat edellä osoittautuneet perusteettomiksi tai vähintään tulkinnanvaraisiksi.

Karlssonia voikin arvostella lähdekriitikin puutteellisuudesta: hän ei ole ottanut huomioon, missä tilanteessa ja tarkoituksessa plagiaattisyytöksiä on esitetty. Erityisesti tämä koskee niitä syytöksiä, joita vuosien 1890–1891 virantäytön yhteydessä esitti Genetzin ystävä A. A. Borenius. Hän oli epäilemättä ystävänsä asialla, kun hän juuri ennen Setälän virkaväitöskirjan tarkastusta lehtikirjoituksellaan heitti siihen täysin perusteettoman epäilyksen varjon. Tämä aktiivinen maisteri myös esiintyi ylimääräisenä opponenttina virkaväitöskirjan tarkastuksessa, antoi kilpahakijoista Genetziä puoltavan lausunnon ja julkaisi Setälää arvostelevan omakustanteen. Hänen herättämiinsä plagiaattiepäilyihin tarttuivat hankasti Genetzin kannattajat osastossa ja konsistorissa — varsinainen tieteellinen argumentointi Setälää vastaan ei olisikaan monelta onnistunut. Karlsson panee merkille, että virantäytön yhteydessä Setälän lauseopinkin itsenäisyys saatettiin kyseenalaiseksi, mutta kunniaa ei saanut Jahnsson vaan Genetz (s. 133). Niinpä tietenkin: virkaan ajettiin Genetziä, ei Jahnssonia.

Plagointiepäilyt eivät Setälän elinaika-

na (eivätkä myöhemminkään) liene olleet niin harvinaisia kuin Karlsson esittää (s. 177). Hänen kirjansa päähenkilöistä myös sekä Jahnssoniin että Genetziin kohdistettiin tällaisia epäilyjä. Kun Jahnsson vuonna 1872 haki dosentuuria, hänen latinan deponenttiverbejä koskevaa dosentinväitöskirjaansa arvosteltiin muun muassa plagioinnista, mutta kaksi arvostettua ulkomaista asiantuntijaa vapautti hänet näistä epäilyistä (Karlsson s. 18). Genetzin 1881 ilmestyneen äänne- ja muoto-opin suhde Budenzin unkarinkieliseen suomen kielioppiin on tätä nykyäkin epäselvä (Karlsson s. 174–175).

Karlsson suhtautuu aiheellisen kriittisesti Setälän lasten kuvauksiin hänen lauseoppinsa synnystä (s. 59–66). Yhtä kriittinen hän ei ole muiden asianosaisten perheenjäseniä ja jälkeläisiä kohtaan. Jahnssonin suvun kanssa hän on ollut kiinteässä yhteistyössä (s. 8). Genetzin vävyn Leo Harmajan apestaan laatimaa elämäkertaa hän kiittää erinomaiseksi (s. 268) ja käyttää lähteenään, esittääpä siitä Setälää komprometoivan lainauksenkin (s. 201–202). Lähteeksi on käynyt myös Kaukorannan suvun perimätieto (s. 165).

Alaotsikkoaan »Tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi» Karlssonin teos ei mielestäni täytä, sillä siinä ei edes pyritä yleisiin havaintoihin tieteellisen vallankäytön muodoista ja rakenteista, saati »tieteellisestä käyttäytymisestä» ja »tieteellisestä perinteestä». Setälän toimia ei verrata eikä suhteuteta kenenkään aikaisemman, samanaikaisen tai myöhemmän tiedemaailman vallankäyttäjän toimiin. Teos kiertää alusta loppuun Setälän persoonan ympärillä. ■

PÄIVI RINTALA

*Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos,
20014 Turun yliopisto*

Sähköposti: *paivi.rintala@utu.fi*

LÄHTEET

- Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostseefinischen Sprachen. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 13 s. 345–475. Helsingfors 1913.
- BORENIUS, A. A. 1890: Yhteissuomen murretten keskinäisestä sukulaisuussuhteesta. – *Uusi Suometar* 7.10.1890.
- 1891: *Till frågan om besättandet af professuren i finska språket*. Helsingfors.
- G[ENETZ], A[RVID] 1872: Vepsän pohjoiset etujoukot. – *Kieletär* 4 s. 3–32. Toim. Aug. Ahlqvist. Helsinki.
- GENETZ, ARVID 1877: *Versuch einer kareli-schen Lautlehre*. Helsingfors.
- 1880: *Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä. Kielennäytteitä, sanakirja ja kielioppi*. Suomi 2:14. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1885: *Tutkimus Aunuksen kielestä. Kielennäytteitä, sanakirja ja kielioppi*. Suomi 2:17. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, ERKKI 1936: *A. A. Borenius-Lähteenkorva. Kansanrunouden kerääjä ja tutkija*. Suomi 5:18. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1961: *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta*. Tietoliipas 20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JAHNSSON, A. W. 1871: *Finska Språkets Satslära. För läroverkens behof*. Helsingfors.
- KORHONEN, MIKKO 1986: *Finno-Ugrian language studies in Finland 1828–1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- KOSKINEN, IRINA 1988: *Hyvästit kieliopille. Äidinkielen kielioppi suomenkielissä oppikoulussa ja kansakoulussa vuoden 1843 koulujärjestyksestä peruskoulu-uudistukseen*. Tutkimuksia 67. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- KUUSI, MATTI 1968: *Tietokirjallisuuden lajeja*. – *Suomen kirjallisuus VII*. Toim. Matti Kuusi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kustannus-osakeyhtiö Otava.
- NUMMINEN, PAAVO 1965: Kirjoillakin on kohtalonsa. – *Virittäjä* 69 s. 62–76.
- OJANSUU, HEIKKI 1905: Onko yhteissuomesa suoritettu äänne muutos *rn > rr?* – *Virittäjä* 9 s. 63–66.
- PAUL, HERMANN 1968: *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Achte, unveränderte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. [1. Auflage 1880.]
- S[ETÄLÄ], E. N. 1880: *Suomen kielen lauseoppi. Oppikirjan koe*. Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1884: *Suomen kielen lauseoppi. Kouluja varten*. Toinen, muutettu painos. Helsinki.
- 1886: *Zur Geschichte der Tempus- und Modusstambildung in den finnisch-ugrischen Sprachen*. Helsingfors.
- 1890: *Yhteissuomalaisen klusiilien historia. Luku yhteissuomalaisesta äännehistoriasta*. Helsinki.
- 1891: *Suomen kielen lauseoppi. Oppikouluja varten*. Kolmas, muutettu painos. Helsinki.
- 1899: *Yhteissuomalainen äännehistoria. I ja II vihko*. Helsinki. [Alkuaan ilmestynyt 1890–1891.]
- 1904–1905: *Urfi. rn*. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 4 s. 151–152.
- 1905–1906: *Zu dem urfi. rn*. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 5 s. 140.